

הסיפור שלא סופר

מים ראשונים: אחד מסודות (יסודות) המקרא הוא מתי התורה מרחיבה ומתי היא מקצרת, מתי היא מגלה ומתי היא מכסה, אלו אירועים מסופרים בה ואלו לא, אלו באריכות ואף בכפילות ואלו בקצרה ותמצית. לדוגמא, הפסוקים המפרטים בסוף העקדה את ילדי ראומה פילגשו של חרן: טבח, גחם, תחש ומעכה, הפסוקים על תמנע פילגשו של עשו, על ענה אשר מצא את הימים במדבר, על אלופי עשו בכלל ועוד כהנה וכהנה; ולעומתם, אף מילה על מות רבקה (ראה דברינו [מות יצחק ורבקה](#) בפרשת וישלח), על החזרה מהעקידה והלכות רבות שלא נזכרות כלל או שתלויות על חוט השערה (חגיגה א משנה ח). ראה סנהדרין צט ב על מנשה "שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי". ראה על כך בפירושו תורה תמימה במדבר טו הערה פב, דברים לב הערה צו, שיר השירים פרק ה הערה מב. וסוכמו הדברים בבראשית רבה ס ח: "יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים. פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא". ראה דברינו [מעשה אבות סימן לבנים](#) בפרשת חיי שרה. בפרשות שלנו, הסיפור שלא מסופר, הוא מה נאמר (או לא נאמר) במשולש: יעקב, יוסף והאחים בשוך הסערה. האם בשבע עשרה שנות הרוגע במצרים היה ביניהם ברור מלא, פתוח וממצה של כל הקורות אותם? האם לובנו הדברים עד תומם? האם נודעה ליעקב התרמית שרימוהו בניו? האם באמת השלימו יוסף ואחיו? ומה לאחר מות יעקב?

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו: ויאמר יוסף אל אחיו וגשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה: (בראשית מה ג-ד).¹

ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם: וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם: (בראשית מה כו-כז).²

ויאסר יוסף מרפבתו ועל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צוואריו ויבך על צוואריו עוד: (בראשית מו כט).³

ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: כה תאמרו ליוסף אָנָּה שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה וְגִמְלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אַבִּיךָ וַיִּבֶךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו: (בראשית מו כט).⁴

בראשית רבתי ויגש 209, ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח ב פרשה ו

אמר לו (יהודה ליוסף): בבקשה ממך, כבר יש בידי רעה אחת שאמרת לאחי: "לכו ונמכרנו לישמעאלים". וזאת תביא לי ותחזור לאותה רעה, לאחי מכרתי, וזה נטלתי מאבי להחזירו אצלו, ואת נוטלו לעבד! אין לי

¹ התוודעות יוסף עם אחיו נראית חד-סטריית באופן בולט. הוא מדבר והם נבהלים. הוא קורא להם לגשת והם נגשים מהוססים. הוא אומר: "העוד אבי חי", בלשון יחיד (ראה דברינו [העוד אבי חי](#)), כאשר הם אמרו בפרשה הקודמת: "עוד אבינו חי"! לא נראה שבסערת המפגש הראשון והתוודעות יוסף התקיים דו-שיח כלשהו. ודאי לא של גילוי לב ושחזור המאורעות. "אשר מכרתם אותי" – אומר יוסף. פעמיים! ומה הם אומרים? האם הם מספרים לו את כל מה שעשו? שלא רק מכרו, אלא שרצו להורגו ורימו את אבא יעקב בשעיר עזים שחוט ונתנו לו להבין שיוסף מת; שגרמו ליעקב לשבת באבלות על יוסף כל אותם שנים ואפילו באו לנחמו? אותו האב שכמה דקות קודם יהודה מנסה לפרוט על נימי יוסף בהזכרת שמו: "איך אעלה ואראה ברע אשר ימצא את אבי?" ואם כאן לא היה דיבור מלא ונוקב בין יוסף לאחיו, אולי היה בהמשך? איפה?

² האחים חוזרים אל יעקב ומבשרים לו שיוסף חי. האם כאן היה דיבור סמוי שהתורה לא מספרת לנו? האם שאל אותם יעקב כעת מה פשר כתונת הדמים ששלחו אליו? האם הודו שרימו את אביהם? האם בכלל נותרה בו רוח להאמין להם? ומי אמר שכעת הם דוברים אמת? ראה דברינו [עוד יוסף בני חי – אמותה הפעם](#) בפרשה זו. מחד גיסא, יש להם את כל הסיבות שבעולם לא לספר את האמת כולה. מיעקב יגיעו הדברים אל יוסף. יוסף הוא כעת בעל השררה! מאידך גיסא, הרי כבר שמעו מיוסף שהוא יודע שהם מכרו אותו, אז אולי כדאי להם להקדים תרופה למכה? ואולי הייתה הסכמה בשתיקה של הבנה בין יוסף ואחיו לחסוך מאבא יעקב את האמת המלאה?

³ תחנה שלישית. כאשר יעקב ויוסף נפגשים, האם סיפרו אחד לשני מה כל אחד יודע? האם סיפר יוסף ליעקב שהאחים מכרו אותו? האם סיפר יעקב ליוסף שהאחים רימו אותו ובכתונת הפסים המגואלת בדם ששלחו אליו (ויוסף יחבר זאת לטקס הפשטת הכתונת הנוראה שחווה)? האם חיברו כעת את פיסות המידע שכל אחד מחזיק לתמונה שלימה מזעזעת? ראה דברינו [פגישת יעקב ויוסף](#) בפרשה זו.

⁴ תנה רביעית. יעקב כבר איננו בין החיים ומה שידע או לא ידע כבר מאחורינו. האם לפחות כעת, לאחר פטירתו, יישרו יוסף ואחיו את ההדורים ביניהם? לא באופן חיצוני ומעשי המאפשר להם לתפקד כמשפחה כלפי המצרים, אלא ברור יסודי ועמוק, מה באמת אירע ביניהם?

עמידה לא לפני הקב"ה ולא לפני אבי. חייב אני להיות עבד שמכרתי את יוסף אחי. בדין הוא שאעשה עבד תחתני.⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויגש סימן ז – אוי לנו מתוכחתו ל יוסף

"כי ארד אל בני שאולה" (בראשית לו לה) - בבקשה ממך לא תוריד את אבא ביגון שאולה.⁶ וכן יהודה אמר: "כי איך אעלה אל אבי וגוי" (שם מד לד).⁷ כיון ששמע יוסף, לא יכול לכבוש רחמיו, שנאמר: "ולא יכול יוסף להתאפק וגוי ויתן את קולו בבכי וגוי ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף" (שם מה א-ב-ג). כיון שאמר להם: "אני יוסף" – "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". ר' אלעזר ב"ר שמעון בשם ר' אלעזר בן עזריה אמר: ומה אם יוסף שאמר לאחיו אני יוסף, וידעו מה שעשו בו, לא יכלו לענות אותו, כשיבוא הקב"ה להתווכח עם כל אחד ואחד מן הבריות ולומר לו מעשיו ... על אחת כמה וכמה שאין בריה יכולה לעמוד.⁸

רמב"ן בראשית פרק מה – אזכור המכירה

"כי פי המדבר אליכם" - בלשון הקודש והוא תרגום אונקלוס. ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס, כי איננה ראייה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקודש, כי על דעתי הוא שפת כנען ...⁹ ויותר היה להם ראייה בהזכירו שמו וענין המכירה, אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה.¹⁰

רש"י בראשית פרק מה פסוק טו – ראוהו שלבו שלם

ואחרי כן - מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו - שמתחילה היו בושים ממנו.¹¹

⁵ תחתיו. ראה מדרש תנחומא ויחי ט שמנסה לנקות את יהודה מחטא מכירת יוסף ומדגיש את החצי הראשון של הפסוק: "מה בצע כי נהרוג את אחינו", ומטיל את כל האשמה על שמעון לוי: "א"ר שמלאי: בראובן כתיב למען הציל אותו מידם (בראשית לו) הרי אתה למד שלא היה במכירת יוסף. ואף יהודה אמר להן: מה בצע כי נהרוג. וארבעה אלו היו גדולים, נמצאת למד ששמעון ולוי מכרוהו". בניגוד לתנחומא בא המדרש לעיל ולא רק מטיל את האשמה על יהודה, אלא שם את הדברים בפיו. יהודה מודה בפני יוסף שהוא, ובמשתמע האחים כולם, מכר אותו לעבד. האם אפשר לראות בכך התוודות שלימה וריצוי ופיוס גמורים של יהודה (ואחיו) עם יוסף? נראה שלא כל כך. הדברים נאמרים לפני ההתוודעות של יהודה ליוסף! גם אם נאמר שיהודה "הריח" שמושל מצרים הוא יוסף, אי אפשר לראות באמירה זו, הנאמרת פורמלית לפני המשנה למלך מצרים, סגירת חשבון וזיכוכ מלא בין אחים. אגב, מדרש זה הוא מאוחר ונראה שכל שאר המדרשים והפרשנים אינם הולכים בדרך זו.

⁶ אלה דברי בנימין שעל פי המדרש שם מתחנן לפני יוסף ומפרש לו את שמות כל בניו שהם לזכרו של יוסף: "בלע - שנבלע אחי ממני, אשבל - שנשבה אחי, נעמן - שהיו דבריו נעימים, חופים - שלא ראיתי בחופתי והוא לא ראה בחופתי וכו'". והוסיף ואמר: "בבקשה ממך לא תוריד את אבא ביגון שאולה", דברים שעל פי המקרא, יהודה אמר (בראשית מד לא, והם מצדם הד לדברי יעקב שמסרב לתת את בנימין, בראשית מב לח). הכנסת הדיאלוג המרגש בין בנימין ליוסף הוא נדבך של המדרש שאין לו סימוכין במקרא וכבר עמדנו עליו בדברינו [יהודה יוסף ובנימין](#) בפרשה זו. אך בכל מקרה, אין הם שייכים לביורור הפנימי שאנחנו מחפשים. בנימין לא שייך למשולש: יעקב - יוסף - האחים.

⁷ ראה דברינו [אנכי אערבנו](#) בפרשת מקץ. האם ערבות זו הייתה לעניין בנימין בלבד או אולי לריפוי בית יעקב?

⁸ ראה מקבילה בבראשית רבה צג י: "ויתן את קולו בבכי ולא יכלו אחיו לענות אותו - אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה ... יוסף קטנם של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, שכתוב: ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא ... על אחת כמה וכמה ... מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו - שלא תעמיד את השעה". ראה בגמרא חגיגה ד ע"ב שרבי אלעזר היה בוכה כאשר הגיע לפסוק: ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". בפרץ רגשות עז זה של התוודעות יוסף אל אחיו, כשכול מעייניו של יוסף הוא: "העוד אבי חי ... מהרו ועלו אל אבי", והאחים מצדם עומדים מבוהלים ונבעתים, לא נראה שהיה שם בירור נוקב וענייני של הקורות אותו ואותם מאז נפרדו בעמק דותן. לא נראה שזה הרגע וזו השעה להסדיר את היחסים ביניהם. האם מאוחר יותר עשו זאת?

⁹ רש"י מפרש, בעקבות מדרש בראשית רבה (צג י), שיוסף משכנע את אחיו שהוא יוסף, בכך שהוא מדבר אליהם בלשון הקודש (בעברית). אונקלוס מתרגם: כלשונכון - כלשונכם, ובאופן דומה גם אבן עזרא: "בלשונם דבר עמם בלא מליץ". אך רמב"ן מבין שדיבר אליהם בלשון כנען ומעיר שאין בכך שום ראייה שהוא יוסף, כי רבים במצרים ידעו לשונות העמים סביבם. ובאמת מעניין לחשוב באיזו שפה דברו אבות האומה שבספר בראשית? בשפה הארמית שהביאו מארם? בשפת כנען המקומית?

¹⁰ הוכחה טובה יותר שהוא אכן יוסף, אומר רמב"ן, היא הזכרת שמו ועניין המכירה. פרטים אלה, רק יוסף האמיתי יכול היה לדעת. ואכן, פעמיים מופיע בדברי ההתוודעות של יוסף לאחיו עניין המכירה: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה" (פסוק ד) וכן: "כי מכרתם אותי הנה" (פסוק ה). אך דא עקא שיוסף הוא שאומר זאת ומצד האחים לא נראה שיש כאן בירור וחשבון נפש של עניין המכירה. אין זה אלא פרט מזהה ותו-לא.

¹¹ האם כן, בבכי יוסף על צווארי אחיו נוכל לראות רגע של אמת? ראה פירוש רד"ק על הפסוק: "ויבך עליהם: אבל הם לא בכו עליו כי היה להם בושת ממנו". כדברי הפסוק: "וַיִּנְשֶׁק לְכָל אָחָיו וַיִּבְכֶּן עֲלֵיהֶם וְאֶחָיו כֵּן דָּבְרוּ אִחָיו אִתּוֹ". מה דברו איתו? האם חזרו על דבריהם מהפרשה שעברה: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר צרת נפשו וכו'". סתם הכתוב ולא פירש וגם המדרש והפרשנים מלאו פיהם מים והשאירו לנו להמשיך ולתהות בעניין. ראה דברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשת מקץ, שם הגענו למסקנה שאפילו היה זה דיבור כן, הוא היה פנימי בין האחים. ואף "כי שומע יוסף כי המליץ בינותם", לא היה זה בירור כן ואמתי בין האחים ליוסף. האם כן היה? ראה דברינו [העוד אבי חי](#) בפרשה זו, שם הראינו פרשנים, כמו אלשיך ואחרים, שמסבירים שבכי יוסף היה על אביו ולא על המפגש עם האחים: "על כן מיד היחל בבכי לאמר אני יוסף, ואמר: העוד אבי חי, כלומר, מה שגעייתי בבכייה ואני מדבר ובוכה, לא על צרתי כי אם על צרת אבי כי תמיה אני העוד אבי חי". ואז כמובן חוזרת השאלה הידועה: [מדוע לא שלח יוסף לאביו](#) כל אותם שנים? ראה דברינו בנושא זה.

המדרש הגדול מה כו פרשת ויגש – הבשורה ליעקב

ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי – רבנן אמרי: אמרו, אם אנו אומרים לו תחילה יוסף קיים – שמא תפרח נשמתו. מה עשו? אמרו לשׁרָח בת אשר: לכי אמרי לאבינו יעקב שיוסף קיים והוא במצרים. מה עשתה? המתינה לו עד שהוא עומד בתפילה ואמרה בלשון תימה: יוסף במצרים? יולדו לו על ברכים מנשה ואפרים?¹² פג לבו כשהוא עומד בתפילה. כיון שהשלים, ראה העגלות. מיד: "ותחי רוח יעקב אביהם".¹³

כי לא האמין להם – ר' שמעון אומר: [כך] עונשו של בדאי, אע"פ שדיבר אמת – אין שומעים לו. שכן מצינו בבני יעקב שכיזבו באביהם תחילה והאמין להם, שנאמר: "ויקחו את כתונת יוסף ... ויכירה ויאמר חיה רעה אכלתהו" (בראשית לז, לא-לג). אבל באחרונה, אף על פי שדיברו אמת, לא האמין להם, שנאמר: "ויפג לבו כי לא האמין להם".¹⁴

רשב"ם בראשית פרק מה פסוק כז – אביו שמר את הדבר

את כל דברי יוסף - שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם. וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה, ותחי רוח יעקב - כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל, [והעגלות הללו] אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל, כמו שפירשתי למעלה.¹⁵

אור החיים בראשית מה כו – אמרו דברים קשים

ויגידו לו לאמר. טעם אומרו ויגידו, שהלשון יגיד על הקושי. להיות שאמרו דברים קשים אצלם לאומרם, כי סוף סוף תגלה רעתם אצלו אשר עשו ואשר גרמו לאביהם כל הצער והבכי.¹⁶

רמב"ן בראשית פרק מו פסוק כט

וירא אליו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד... לשון הרביית בכיה, אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע, לשון רש"י... ואיננו דרך כבוד שיפול יוסף על צואר אביו, אבל

¹² ראה שיטה דומה כאשר ר' חייא שואל אותו על אביו ואמו שהיו אחים (למחצה) של ר' חייא: "אמר ליה: אבא קיים? - אמר ליה: אימא קיימת? אמר ליה: אימא קיימת? - אמר ליה: אבא קיים?" (מועד קטן כ ע"א, פסחים ד ע"א). וכאן לחיים ולא למוות. ראה אגב פירוש הדר זקנים ובעלי התוספות שמזכירים גמרא זו בהקשר של שאלת יוסף את אחיו: "השלום אביכם הזקן?"

¹³ מדרשים ופרשנים רבים נזקקים לנושא איך הודיעו האחים ליעקב שיוסף חי והוא מושל במצרים, איך הגיב יעקב, מה פירוש "ויפג לבו", מה שכנע אותו להאמין להם בסופו של דבר ומהן אותן "העגלות ששלח יוסף", בפשט – "שהרי אין עגלה יוצאת ממצרים אלא על פי המלכות" (רשב"ם הלן ומדרשים) ובדרש – "שהיה עוסק בפרשת עגלה ערופה וכו'" (בראשית רבה צד כז). ראה התיאור הדרמטי ברמב"ן: "והנה נפל הזקן כמת. ואמר כי לא האמין להם, להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם, כי הידוע בעליוף הזה שיצחקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת רוח. וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות, כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות, אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה, וזהו: ותחי רוח יעקב אביהם". ראה דברינו [עוד יוסף בני חי](#) בפרשה זו. בכל הפירושים האלה, הדגש המרכזי ב"ויגידו לו" ו"ידברו אליו" הוא על עצם הבשורה. סערת המפגש במצרים עוברת כעת לסערת הבשורה ליעקב בארץ כנען ולפנינו עוד סערת המפגש של יעקב עם יוסף. שוב, לא נראה שיש כאן בירור ודיון נוקב, הפעם של יעקב עם בניו: מה זאת עשיתם? כיצד זה רימיתם אותי? כל אותם השנים ב'חיה רעה אכלתהו'? כיצד נתתם לי לשבת אבל? וכיצד עשיתם את המעשה עצמו? כיצד זה מכתרתם את אחיכם?

¹⁴ כאן באמת יכול המדרש להמשיך ולפתח את הדיאלוג בין יעקב ובניו: למה שאמין לכם היום יותר מבעבר? אם כנים דבריכם היום שיוסף חי, מה פשר כתונת הפסים הטבולה בדם שהבאתם לי? במקרה זה, היו האחים עומדים לפני דילמה קשה: להמשיך ולשקר בעניין כתונת הפסים ולהיתמם שזה מה שמצאו (יעקב הוא אכן זה שאמר: "חיה רעה אכלתהו", לא האחים), או להחליט שהם מספרים את האמת במלואה ולא ממשיכים יותר בסיפורי כזב ותרמית (מה גם שיעקב עתיד בקרוב לפגוש את יוסף). שוב, סתם המקרא וכיסו המדרשים והפרשנים ואיננו יודעים מה בדיוק נאמר שם. ושוב נסביר בשל 'סערת המפגש'.

¹⁵ עפ"י רשב"ם, יעקב מאמין לאחים משום שבכך נסגר אצלו מעגל החלומות של יוסף. כל אותם שנים "אביו שמר את הדבר" והנה הוא קורה. גם כאשר אמר יעקב: "חיה רעה אכלתהו", בסתר ליבו קיווה והאמין שעתידיים חלומות יוסף להתגשם. ראה מאמר המדרש בראשית רבה פד כא: "מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים". חלום האלומות כבר התקיים והנה הולך ומתממש גם חלום השמש והירח. אבל בכך חוזר יעקב לתחילת פרשת וישב, לקנאת האחים שגם לו יש חלק בה (במעשה כתונת הפסים). האם לא שאל את עצמו איך הגיע יוסף למצרים? חלומות הרי לא מתגשמים מעצמם, מה היו המאורעות שגרמו להם להתגשם? האם שאל את עצמו אם נפגשו יוסף והאחים כאשר שלח אותו ואמר לו: "לך נא ראה את שלום אחיך ושלום הצאן?"

¹⁶ ראה בהמשך שם שאור החיים שואל את השאלה הידועה של רמב"ן (בראשית מב ט) מדוע לא מצא יוסף דרך, כל אותם שנים, להודיע לאביו שהוא בחיים ולקצר את צערו ואבלו. תשובת רמב"ן היא הצורך בקיום החלומות. תשובת אור החיים היא שכל אותם שנים חשש יוסף מהאחים "ולצד בושתם וכלימתם מאביהם, ימסרו עצמם עליו לאבדו מן העולם לבל תגיע להם בושת מאביהם. וגם אפשר כי יקללם וימותו כולם, ומצד זה יבקשו לקעקעו מהעולם... ועוד כי אף לאחר שעלה לגדולה חשב שיוסף בלבם חוש ההשטמה ממנו ויתיעצו עליו לעקרו מן העולם". ואנחנו שלחנו יד בנושא זה בדברינו [מדוע לא שלח יוסף לאביו](#) כל אותן שנים? פירוש זה של אור החיים הוא המקור היחידי שמצאנו שמעלה את האפשרות שבדברי האחים ליעקב "עוד יוסף חי", היה גם צד קשה של בירור וחשבון נוקב כאשר "נתגלתה רעתם אשר גרמו לאביהם כל הצער והבכי". אך גם הוא סתם או קיצר ולא פירט מה בדיוק נאמר שם, עד מה וכמה "נתגלה רעתם". האם שמחת יעקב כי יוסף עודנו חי גברה על כעסו על מעשה האחים וגם אם אין עוד חשש ש"יקללם וימותו כולם", לא יישאר כעס גדול בלבו מאוחר יותר?

שישתחוהו לו או שינשק ידיו ... והשעה הזו ראויה יותר להשתחוות לו¹⁷ ... והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן,¹⁸ וכשבא יוסף ... לא היה ניכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו.¹⁹ לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו, נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד, כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו.²⁰ ואחר כך אמר: אמותה הפעם אחרי ראותי את פינך. ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה, אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר הייאוש והאבל, או הבן הבכור המולך.²¹

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יָמָיו יַעֲקֹב שְׁנַיִם חֲמִישֵׁי שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמֵאָת שָׁנָה: (בראשית מז כח).²²

בראשית רבה פרשה צז סימן ט – חשבון עם יהודה?

"מטרף בני עלית". אמר לו ליהודה: בני, מסולק אתה מאותו עון שאמרת: טרף טורף יוסף (בראשית לו לג).²³

וַיֵּרְאוּ אֶחָיו יוֹסֵף כִּי מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהָשִׁיב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ: וַיֵּצֵאוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ צָוָה לְפָנָיו מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָּה שָׂא נָא פְּשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וַעֲתָה שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֶּי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וַיִּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו: וַיֵּלְכוּ גַם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הֲנֵנוּ לְךָ לְעַבְדִּים: (בראשית נ טו - כא).²⁴

¹⁷ ראוי היה יותר שיוסף ישתחוה לאביו כאן, ממה שעשה מאוחר יותר כשהביא את ילדיו לקבל את ברכת יעקב (בראשית מח יב). אבל כאן הוא מלך ולעיני כולם ושם הוא במעמד פרטי. ואימתי אגב השתחוה יעקב ליוסף וקיים את החלום השני?

¹⁸ ראה איך לצד "הנושאים הגדולים", סוגר כאן רמב"ן "מעגל קטן" עם יעקב, על אשר רימה את אביו כאשר כבדו עיני יצחק מזוקן "ולא הכירו אביו". אחי יוסף לא הכירוהו כאשר ירדו לשבור אוכל במצרים. יוסף מתנכר אליהם. וכעת גם יעקב לא זוכה להכיר ולראות את יוסף החי, כי ברבות השנים והצער כבדו עיניו מזוקן.

¹⁹ מה שקרה לאחי יוסף במפגש הראשון, שלא הכירו את יוסף, קורה כעת ליעקב במפגש שלו עם יוסף, אלא מסיבות שונות לגמרי. יעקב שכבר כבדה ראייתו, ודאי חש והרגיש את יוסף, בקולו, במגעו וכו', אבל לא במראה. הקול, קול יוסף – "הקול, קול יעקב".

²⁰ זה החידוש המרכזי של רמב"ן בהבנת הפסוק. רש"י מסביר שפסוק כט מדבר כולו ביוסף, הוא שאוסר את המרכבה ועולה לקראת אביו והוא שנראה אליו, נופל על צווארי אביו ובוכה. רמב"ן חותך את הפסוק בחציו השני. יוסף נראה את אביו, אבל מי שנופל ובוכה הוא יעקב ולא יוסף! ראה שם איך הוא מסתדר עם פסוק ל הצמוד, ממנו משמע ששם מתחלף הנושא, בעוד שלשית רמב"ן הנושא (המעבר מיוסף ליעקב) מתחלף עוד בפסוק הקודם (כט).

²¹ כאן אולי נמצאת סערת הרגשות הגדולה ביותר, עד שלשית רש"י לא נותר ליעקב אלא לקרוא קריאת שמע! וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [פגישת יעקב ויוסף](#) בפרשה זו בשנה האחרת. לעניינינו, רמב"ן מדגיש את ההבדל הגדול בין בכי האב שדמעתו מצויה "המוצא את בנו חי לאחר הייאוש והאבל", לבכי הבן שהוא, במקרה זה גם מלך המחויב להופעה מלכותית ולובש מצנפת מלכות. ראה גם מדרש בראשית רבתי פרשת ויגש עמוד 223: "ויבך על צוארו עוד. מהו עוד? עד עכשיו היה אביו בוכה עליו בכיה של מת כדכתיב: ויבך אותו אביו (ל"ז ל"ה). אבל בכיה זו של רחמים, בכיה של שמחה שראה אותו עודנו מחזיק בתומתו, שנאמר: עוד יוסף בני חי (מה כח). דבר אחר: עוד - בכה על שראה שנתן לו הקב"ה עודדות והצילו מכמה צרות שעברו עליו, כמה דאת אמרת: מעודד עניים ה' (תהלים קמז ו)". עוד מלשון עודוד! שוב, הגם שכאן יעקב ויוסף יכולים להרכיב את הפאזל, להשלים מידע זה מזה ולהבין מה עוללו אחי יוסף לשניהם, לא נראה שהם עסקו בכך ברגע מרגש זה. האם עשו זאת לאחר מכן? במשך שבע עשרה השנים בהם חי יעקב בשלווה בארץ מצרים?

²² ראה המדרשים על שנות הטובה שהיו ליעקב במצרים, כגון זה שבפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מז כח: "ויחי יעקב. כתוב: טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהלת ד ו) - טוב היה לאבינו יעקב, אלו שבע עשרה שנה במצרים, שנאמר: ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. שחיה אותם שנחת, והשבטים סביבותיו, ובני בניו פרים ורבים, ועיניו רואות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ, ומביא ונותן לתוך פיו, שנאמר: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (בראשית מז יב). ממלוא חפנים עמל ורעות רוח - ממאה ושלישים שנה שלא היה אלא כולם בעמל". כך גם באליהו רבה (איש שלום) פרשה ו: "אמר (יעקב): שמא נתחייבתי שנשאתי שתי אחיות, או שמא נהניתי מממונו של לבן, או שמא נהניתי מממונה של שכם, ובטלה ברית שכרת לי הקב"ה? מיד נתגלגלו רחמי של הקב"ה, ונתן [לן] הקב"ה שבע עשרה שנה סמוך לזנותו טובה ... יעקב אבינו היה בטובה לשבע עשרה שנה, והעלה עליו הקב"ה כאילו כל ימיו בטובה, שנאמר: ויחי יעקב בארץ מצרים וגו' (בראשית מז כח)". ראה דברינו [ויחי יהודה בציפורי שבע עשרה שנה](#) בפרשת ויחי, שרבי יהודה הנשיא ראה את שבע עשרה שנות הרווחה שהיו לו בציפורי, דוגמת שבע עשרה שנות הרווחה שהיו ליעקב במצרים עם כל בניו ובנותיו ובני ביתו. האם נוצל פרק זמן ארוך זה לבידורים נוקבים, או שמא היה שם 'מצב נח' לכולם ומי הוא שיבוא ויקלקל את השלווה בארץ גושן?

²³ ראה בראשית רבה פרשה צה ב: " ... לפי שהיה יעקב אבינו סבור שיהודה הרג את יוסף בשעה שהביאו לו את הכתונת, שנאמר (בראשית לו) ויכירה ויאמר כתונת בני חיה רעה, ואין חיה רעה אלא אריה". האם בברכת יעקב לבנו אנו שומעים סגירת חשבונות? האם שם נאמרו דברים ברורים וישרו ההדורים, גם אם בעקיפין וברמיזות? ראה גם מחלוקת רש"י ורמב"ן על דברי יעקב לשמעון ולוי: "עקרו שור" אם הדברים מכוונים למכירת יוסף או למעשה שכם. האם בברכתו לבניו רומז להם יעקב שהוא יודע מה באמת קרה?

²⁴ החלק האחרון בפאזל שחסר לנו, הוא מה קורה לאחר מותו של יעקב. דווקא כאן מפרט מעט המקרא. נחלק פסוקים אלה לשתי קבוצות. הפסוק הראשון ושלושת הפסוקים האחרונים. בפסוק ראשון, צפים ועולים כל החששות שהוחבאו במשך שבע עשרה שנה בשלוות מצרים. בקבוצה השנייה, נראה שאפשר שיש כאן ניסיון כן לסגור את החשבון, גם אם בדרכים עקלקלות. האם ייתכן מצב לפיו האחים סגרו את החשבון לפחות ביניהם ובין יעקב אביהם על שרימו אותם, וזה הבסיס לציווי כזה? ויעקב לא ציווה על כך את יוסף ישירות בכל הפגישות האינטימיות ביניהם (בהם למשל יעקב מספר ליוסף מדוע קבר את רחל אמו היכן שקבר). כבר נדרשו לכל הדיאלוג הזה בהרחבה בדברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחי וכאן נביא רק את הקשור לעניינינו.

מדרש תנחומא פרשת ויחי סימן יז – לו ישטמנו יוסף

"ויראו אחי יוסף כי מת אביהם" (בראשית נ טו) - ומה ראו עתה שפחדו? אלא שראו בעת שחזרו מקבורת אביהם, ראו שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס: ברוך המקום שעשה לי נס במקום הזה. וכיון שראו כן, אמרו: עכשיו שמת אבינו: "לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו ויצו את יוסף לאמר אביך צוה וגוי' כה תאמרו ליוסף אנא וגוי'".²⁵

בראשית רבה פרשה ק סימן ח – לא זימן אותם לסעודה

"וישב יוסף מצרימה הוא וכל אחיו ... ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וכו'". ... ר' לוי אמר: שלא זמן לסעודה. אמר ר' תנחומא: הוא לא נתכוון אלא לשם שמים, אמר: לשעבר אבא מושיבני למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור. עכשיו, אינו בדין שאשב למעלה מהם.²⁶ והם לא אמרו כן, אלא: "לו ישטמנו יוסף".²⁷

תנחומא פרשת צו סימן ז – משנים מפני דרכי שלום

אמר ר' שמעון בן גמליאל: גדול הוא השלום שהכתיב הקב"ה דברים בתורה שלא היו, אלא בשביל השלום ... כשמת יעקב "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף. מה עשו? הלכו אצל בלהה ואמרו לה: היכנסי אצל יוסף ואמרי לו: אביך צוה לפני מותו: "כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך". ומעולם לא צוה יעקב מכל אלו הדברים כלום, אלא מעצמם אמרו דבר זה. אמר ר' שמעון בן גמליאל: כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתברין וכמה עורות אבודים וכמה תינוקין מתרצעין ללמוד דבר שלא היה, בתורה. ראה כמה גדול כח השלום.²⁸

אור החיים בראשית פרק נ פסוק טו – הלואי וישטמנו יוסף

לו ישטמנו וגוי'. פירוש דלמא אלא שאין חבר לה בכל התורה.²⁹ וצריך לדעת למה ידבר הכתוב לשון זה שמשמעותו הרגיל הוא הפך הכוונה? ... ונראה כי הכתוב דברי עצמו קאמר לו. והכוונה בזה שהם יראו על דבר שהלואי שיהיה כן, שיהיה משיב להם והוא אומרו: "ישיב לנו את כל הרעה". (ול)היו מצטערים השבטים כשיעור שנצטער יוסף מצדם, ובזה לא היו מתחייבים לבסוף מהגלויות ומהצרות בעד חטא זה. כאומרם ז"ל (שבת י ב) גלות מצרים וגם בגלות האחרון, וצא ולמד מה היה לעשרה עמודי עולם.³⁰

²⁵ האם קבורת אבא יעקב גרמה לקירוב לבבות בין האחים? נפל קדקוד אחד במשולש והתפרקו שתי צלעות: צלע יעקב האחים וצלע יעקב יוסף. האם כעת תתחזק הצלע הנותרת עד כדי בירור כן ונוקב? מסתבר שלא. אפילו התערערה עוד יותר. וההמשך בפסוק ובמדרש הבאים.

²⁶ כל עוד יעקב חי, הוא שקבע מי יישב בראש (והדברים "הסתדרו" עם העובדה שיוסף הוא משנה למלך מצרים). אבל כעת שאבא יעקב נפטר, אין ליוסף עוד הרשאה מאביו לשבת בראש השולחן המשפחתי. ולתת ליהודה או לראובן לשבת בראש לא יכול היה יוסף לפי שהוא מלך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, כך אומרים המפרשים.

²⁷ ובמדרש תנחומא (בובר) בפרשת שמות סימן ב הובאו הדברים בהרחבה: "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מה ראו? ראו כל ימים שהיה יעקב קיים היה יוסף סועד עמהם והיו אוכלין על שולחנו. וכיון שמת יעקב לא אכלו על שולחנו ... אמרו: יש רעה טמונה בלבו של יוסף, והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו". ראה גם פירוש רש"י על הפסוק שמן הסתם מבוסס על מדרשים אלה אבל מוסיף נופך משלו: "מהו ויראו? הכירו במיתתו אצל יוסף, שהיו רגילים לסעוד עמו על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו, ומשמת יעקב לא קרבן". הרי לאחים סיבה נוספת לחשוד ביוסף ששינה, לאחר מות יעקב את סדרי הישיבה בשולחן המשפחתי. ראה אגב פירוש ברמב"ן כאן: "כי מת אביהם" - כי להם מת הוא".

²⁸ ללמוד ולכתוב בספר התורה דברים שאינם אמת. ראה דברינו [וקראת לשלום](#) בשב השלום ושם הפניות נוספות. אגב דברי הלל ושבח לשלום, שבגיננו מותר גם "לשנות" (לשון נקייה של "לשקר"), ברורה לנו בדיוק דעתו של המדרש על כנות צעד זה של האחים (הגם שגם משה וגם יהושע ואחרים, שינו). ועדיין יאמרו המסנגרים, שמי שמציא דברים כאלה, אמנם אין לו אומץ להתמודד עם האמת הקשה, אבל אין זה בהכרח אומר שכנותו ורצונו להתפייס אינם כנים.

²⁹ אין שום דוגמה נוספת במקרא שהמילה "לר" היא במשמעות שמא - דילמא.

³⁰ בסתר ליבם ייחלו האחים שיוסף אכן ישיב להם "את כל הרעה אשר גמלנו אותו" וייסגר החשבון אחת ולתמיד ולא ייגרר לאורך כל הגלויות והצרות שפקדו את עם ישראל לדורותיו בגין חטא מכירת יוסף (כולל דורו של אור החיים). ראה דברינו [על מכתב בכסף צדיק](#) וכן [בעבור נעליים](#) בפרשת וישב. באופן דומה מפרש גם מלבי"ם על הפסוק, שאחי יוסף ייחלו שיוסף יגמור איתם את החשבון ולא יהיה "נחמד" אליהם, ואלה דבריו: "ויאמרו לו ישטמנו יוסף - כבר בארתי בספר ארצות השלום מה שכתב החכם: אם יעב שניאך האכלהו לחם ואם צמא השקהו מים: כי גחלים אתה חתה על ראשו וכו' (משלי כה כא-כב), שהנקמה היותר גדולה מאויבו, הוא אם תחת איבתו והרעה שעשה לו, ישימהו מאוכלי שולחנו ויעשה עמו אך טוב וחסד. שאז יזכור תמיד מה שהוא הרע לעשות. ... ואחי יוסף הרגישו זאת, וטובת יוסף היה בעיניהם כי חותה גחלים על ראשם, ואמרו: הלואי אחר שיוסף ישטמנו בודאי, וא"כ לו ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו, שיעשה עמנו רע בפועל. לא טוב שהוא לנו כמדקרות חרב".

רמב"ן בראשית פרק מה פסוק כז – לא הוגד ליעקב כל ימיו

"וידברו אליו את כל דברי יוסף" (בראשית מה כז)³¹ - יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף. אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים. כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם, אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם, כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי (להלן מט ג-ז). ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו. ולכך נאמר: "ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ". ואילו ידע יעקב בענין הזה, היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו, כי ישא פניו ולא ימרה את דברו, ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים.³²

שמות רבה כ יט פרשת בשלח – גנבתם אותי חי – החזירו עצמותי

"כִּי הִשְׁבַּע הַשָּׁבִיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד וּפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהִעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם" (שמות יג יט)³³ - למה שתי פעמים? אלא הוא נשבע להם שאין בלבו עליהם, והם נשבעים לו שאין בלבם עליו.³⁴ למה "והעליתם את עצמותי מזה אתכם"? א"ר לוי: משל למה הדבר דומה? לאדם שהכניס יינו במרתף. נכנסו הגנבים ונטלו החבית ושתו אותה והלכו להם. ובא בעל היין ומצא אותם שגנבו החבית ושתו אותה. אמר להם: שתיתם את היין, החזירו את החבית למקומה! כך, משכם גנבו אחיו של יוסף אותו ומכרו אותו. וכשבא ליפטר מן העולם, השביע אותם, אמר להם: בבקשה מכס אחי, משכם גנבתם אותי חי, החזירו את עצמותי לשכם. לכך נאמר: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" (יהושע כד לב).³⁵

מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו – שעיר החטאת בכל מועד

אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו וישחטו שעיר עזים, ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך, כי כוונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד, כמו שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד", ושצריך כפרה על החטא ההוא הוא וזרעו וזרעו וזרעו בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא.³⁶

רשב"ם בראשית פרק לז

ויעברו אנשים מדיינים - בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתיינים היו לישמעאלים שראו, וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו בבור

³¹ אנחנו חוזרים אחורה למפגש של האחים עם יעקב בו הם מבשרים לו שיוסף חי ומושל בכל ארץ מצרים.

³² רמב"ן הוא אולי הפרשן היחידי שמתייחס לשאלתנו. ותשובתו היא שאכן יעקב לא ידע את הסיפור האמיתי עד יום מותו - את דבר המכירה ובוודאי על הכוונה להרוג את יוסף. יוסף תעה בשדות ומישהו חטף אותו ומכר אותו למצרים. באורח פלא הוא שרד ואף עלה לגדולה במצרים. זה מספיק ליעקב. על כורחנו נאמר שיעקב לא רצה לדעת את האמת שהרי מנין הכתונת המגואלת בדם שהביאו האחים אליו? מנין טענתם שהוא נטרף ע"י חיה רעה? ליעקב היו שאלות קשות ונוקבות, אך הוא העדיף שלא לשאול ולא לדעת. גם ליוסף ולאחים היה מצב זה נוח, לא מחטטים בפצעים, לא מבררים את האמת עד סופה. יוסף לא גילה לאביו בגלל "מוסרו הטוב", אבל אולי גם לו היה נח המצב כפי שהיה. שתיקה שנוחה לכולם. אילו היו האחים מגלים ליעקב את האמת, אומר רמב"ן, אפשר שהיה משכיך שלום ביניהם עוד בחייו ולא היו צריכים להתחיל את כל העניין מחדש לאחר מותו. אבל דבר זה לא קרה. רק לאחר מות יעקב, מגיע רגע האמת והם מבינים שאין להם יותר את חסות האבא. עם זאת, היה ברור לאחים שיום אחד יעקב ימות ויגיע רגע החשבון ולכן הנימוק שמביא רמב"ן מהפסוק: "אביך ציוה לפני מותו וכו'", לכאורה איננו משכנע. בכל מקרה, היה לאחים אינטרס לגמור את החשבון בעוד יוסף חי. זה טבעו של אדם שכל מה שאפשר לדחות - דוחים.

³³ יוסף את אחיו, אלא שהפסוק הוא דווקא בפרשת בשלח בעת שמתואר שמשח הוא שקיים השבעה זו.

³⁴ ערב הסתלקותו של יוסף מהעולם יש כאילו התפייסות המלווה בשבועה. אין יותר כעסים וטרוניות. אבל האם גם סופר הכל? לא דווקא. וההמשך גם הוא לא מבשר פיוס מושלם.

³⁵ המדרש שם משבח את משה שטרח בהעלאת ארונו של יוסף (מהמקום הסודי בו שקעו המצרים את ארונו ביאור), אבל סוף דבר בני ישראל הם שהביאו את עצמותיו של יוסף לקבורה בארץ וזה אחד מאותן דוגמאות של הכלל אין המצווה נקראת אלא על שם גומרה (בדברינו [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות). לעניינינו, אזכור משל חבית היין והגנבים איננו בדיוק "פתיחת לבבות" והשלמה גמורה ויש בו אפילו הקנטה שלא לצורך ועירור הנושא מחדש. כל זה עפ"י המדרש כמובן, את הסמך מהמקרא סיימנו במפגש האחים עם יוסף לאחר מות יעקב כנזכר לעיל. אך באנו להראות שגם בעלי המדרש לא חשבו שבציר שבין יוסף ואחיו, לפחות, היה פיוס והשלמה וסגירת חשבון מלאה. אדרבא, המדרש פותח בשבועה הדדית שלכאורה היא פיוס, אך ממשיך במשל חבית היין והגנבים! לפחות תחזירו את החבית למקומה. על היין אין מה לדבר, זה נשפך או הורק לכרסם של האחים.

³⁶ כבר הזכרנו מספר פעמים את המוטיב שחטא מכירת יוסף נשאר ככתם לדורות בתולדות ישראל וכל שעיר חטאת ציבור המובא לבית המקדש במועדים, הוא תזכורת ועדות לכך. ראה המקור לדברים אלה בספרא פרשת שמייני: "וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם: אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה: וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף: עשו להם עגל מסכה. יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל". ואנו מזכירים את חטא מכירת יוסף פעמיים סמוכים ביום הכיפורים: בסדר העבודה ובפיוט על עשרה הרוגי מלכות שבא מיד לאחר מכן. אולי כל זה הוא משום שלא היה כאן ברור נוקב ואמיתי, לא הייתה תשובה שלימה הדורשת ויודיו וחרטה, הנושא לא נסגר והפצע נשאר פתוח לדורות. ואולי הדברים נשארו פשוט בגנים ובתכונות של בני יעקב לדורותיהם. לכל דור יש את חטא ריב האחים שלו, את "מכירת יוסף" שלו.

ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים, ויש לומר שהאחים לא ידעו. ואעפ"י אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה, יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא. כי ויעברו אנשים מדיינים משמע על ידי מקרה והם מכרוהו לישמעאלים.³⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: "לא ראינו – אינה ראייה" (כתובות כג ע"א), נודה לכל מי שיאיר עינינו וימצא מקורות שכן דנים במה שכינינו: הסיפור שלא סופר.

מים אחרונים 2: אפשר שהדבר קשור לדרך זה ואפשר שהוא עניין כללי ובסיסי בסיפור יוסף ואחיו. בכל השליש השלישי של ספר בראשית אין כמעט אזכור של שם הווי"ה, רק שם אלוהות. שם הווי"ה, שמופיע תדיר מתחילת הספר, ובסיפורי אברהם, יצחק והמחצית הראשונה של יעקב, ואף מושם בפי עממים שונים (אבימלך, לבן, אליעזר), נפסק מתחילת פרשת וישב (עוד בתחילת פרשת וישלח לאחר המפגש עם עשו ותפילת יעקב: "ה' האמר אלי שוב לארץך ולמולדתך ואיטיבה עמך") ועד אמצע ברכת יעקב לבניו בפרשת ויחי, בפסוק: "לישועתך קיויתי ה'". חוץ משלושה מקרים שכולם ירידה: בפרק לח במעשה יהודה ותמר, ובפרק לט בהצלחת יוסף בבית פוטיפר ובבית הסוהר ובשם של פוטיפר ושר בית הסוהר! בפרט, אין שם הווי"ה, רק אלוהות, בכל סיפור יוסף ואחיו. בפרק לז, השנאה, הריב, החלומות והמכירה, אין שום אזכור, לא של שם הווי"ה ולא של שם אלוהות. בשאר מאורעות יוסף ואחיו, פרשות מקץ ויגש, פרקים מ–מט מופיע רק השם "אלוהים". נראה שסיפור יוסף ואחיו הוא סיפור אנושי נטו, בהסתר פנים גמור ולא בכדי יוצר המדרש הקבלה בינו ובין מגילת אסתר (בראשית רבה פז ו). רק ברגעי השפל של יהודה ויוסף יש שם הווי"ה. שוב מצאנו בספר עבודת ישראל פרשת ויחי למגיד מקוזניץ (מגדולי וראשוני החסידות, אוקראינה מאה 18) שמציין את העובדה הזו ותמה איך היא לא מוזכרת בפירושי הראשונים: "אחר העיון בפרשת מקץ ופרשת ויגש ופרשת ויחי עד הפסוק הזה, ולא מצינו שם הווי"ה נכתב במ פירושו. ותמיה נשגבה בעיני מדוע נפלא הדבר הזה מכל ספרי המקובלים שלא להביא איזה רמז שיש בזה". והוא מציע שהדבר קשור בירידה למצרים: "ואפשר לתת טעם ואיזה רמז, כי בפרשת מקץ על ידי החלומות פרעה ופתרונו של שני הרעב נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, ובפרשת ויגש הוא תחילת הירידה שירד יעקב אבינו ע"ה ובניו ... לכן נעלם שם הווי"ה המורה על הרחמים וחסדים גדולים עד הפסוק הזה לישועתך קיויתי ה' שמורה על הגאולה העתידה שניבא יעקב אבינו ע"ה כמו שפירשו המפרשים שם, לכן נתגלה שם הווי"ה המרחם עלינו הפודנו והגואלנו במהרה אמך".

³⁷ בהמשך דבריו מעלה רשב"ם את האפשרות שהאחים כן היו מעורבים במכירת יוסף: "ואף אם באתה לומר וימכרו [את] יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו, אף כן צריך לומר שהם ציוו למדיינים סוחרים למושכו מן הבור ואחר כן מכרוהו לישמעאלים", אבל עיקר פירושו, "לפי עומק פשוטו של מקרא", הוא שאחי יוסף לא מכרו את יוסף. הסוחרים המדיינים הם ששמעו נער צועק מהבור ומשכו והוציאו אותו משם ומכרו אותו לישמעאלים היורדים בשיירות למצרים. ואת הפסוק: "לכו ונמכרונו לישמעאלים" יש לפרש אולי ככוונה רעה שאינה מצטרפת למעשה (גמרא קידושין לט ע"ב, מ ע"א). פירוש זה משנה מהקצה אל הקצה את כל המסע הארוך שערכנו (ולא השלמנו) ואף חוזר ושופך אור על דברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשת מקץ. ראה גם דף שהשלמנו לאחרונה [מי מכר את יוסף \(ולמי?\)](#) בפרשת וישב. האחים באמת הופתעו לראות שיוסף איננו בבור ולא ידעו מה עלה בגורלו ואין מקום לוידוי מלא ולבידור נוקב על המכירה, אולי רק על ההפקרה, בה גם יעקב אשר שולח את יוסף לראות "את שלום אחיך ושלום הצאן" איננו נקי ויש לו הרהורי חרטה וקושי. כפי שאומר מדרש בראשית רבה פד יג: "הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין, יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני". אפילו מעשה כותונת הדם, שהיא אולי הקשה מכל, נראית קצת אחרת לאור זאת. את כל פרשת יוסף ואחיו ניתן לקרוא, עפ"י רשב"ם, בהבנת מקרא חדשה ושונה. ותודה לגיסי משה מיה שהעירני על אפשרות קריאה מרתקת זו.